

امنیت پایدار در سند چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران

حسین علایی^۱

تاریخ دریافت: ۹۱/۳/۱۷

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۱/۴/۱۹

فصلنامه آفاق امنیت / شماره پانزدهم - تابستان ۱۳۹۱

چکیده

سند چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران مهم‌ترین و عالی‌ترین سند بالادستی و به منزله راهنما و سندی فرابخش برای تأمین امنیت پایدار در کشور، تهیه برنامه‌های پنج ساله کشور و بودجه سالیانه دولت است. این سند تعیین‌کننده محورهای پیشرفت ایران و راهبرد امنیتی و سیاست خارجی کشور برای رسیدن به جایگاه اول منطقه‌ای در سال ۱۴۰۴ است. یکی از پیش‌شرط‌های تحقق چنین هدفی در اوضاع آشفته نظام بین‌المللی و نیز تحولات کشورهای خاورمیانه بر اثر بیداری اسلامی، نیل به وضعیت امنیت پایدار در جمهوری اسلامی ایران است. داشتن جامعه‌ای امن، باثبات، توسعه‌یافته و الهام‌بخش در افق ۱۴۰۴ از اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله است. بدون تأمین امنیت پایدار در برابر تهدیدهای متصور، امکان نیل به اهداف سند چشم‌انداز تقریباً غیرممکن است. افزایش تهدیدهای بین‌المللی آمریکا و اسرائیل علیه ایران از ضرورت‌های تلاش برای رسیدن به امنیت پایدار در کشور است. ایفای نقش جایگاه اول منطقه‌ای بر اساس برنامه سند چشم‌انداز صرفاً در شرایطی امکان‌پذیر است که ایران اقدامات لازم را برای ایجاد تعادل، ثبات و همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی انجام دهد و امنیت پایدار را در کشور برقرار کند.

در این مقاله ضمن بررسی و ارزیابی چیستی و مفهوم امنیت در سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، موضوع امنیت پایدار ایران براساس الگوی سند چشم‌انداز بررسی می‌شود. در این نوشتار، چشم‌انداز ایران به عنوان جامعه‌ای امن در سال ۱۴۰۴، مورد بررسی قرار می‌گیرد. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که تعامل مؤثر و سازنده با ملت‌ها و دولت‌های جهان و نیز پیشرفت و توسعه اقتصادی مستمر پیش‌نیاز نیل به «امنیت پایدار» در افق ۱۴۰۴ است.

واژگان کلیدی

جمهوری اسلامی ایران، سند چشم‌انداز، قانون اساسی، امنیت پایدار، تعامل سازنده

۱. دانشیار دانشگاه جامع امام حسین(ع)

مقدمه

تمام نظریه پردازان امنیت بر ضرورت برنامه ریزی دولت‌ها برای نیل به امنیت پایدار از طریق تقویت توان بازدارندگی و قدرت اقتصادی تأکید دارند. مهم‌ترین هدف جمهوری اسلامی ایران در دهه چهارم پیروزی انقلاب اسلامی نیل به «پیشرفت توأم با عدالت» است. بر اساس سند چشم‌انداز بیست ساله که در سال ۱۳۸۴ به تصویب رسیده، «ایران در سال ۱۴۰۴ کشوری توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه، با هویت اسلامی و انقلابی، الهام‌بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین‌الملل» است (متن سند چشم‌انداز بیست ساله). نیل به جایگاه اول منطقه‌ای مستلزم وجود امنیتی پایدار در کشور و اطمینان از خنثی شدن تهدیدهای بین‌المللی علیه ایران است. در ارتباط با توازن قدرت بین بازیگران بین‌المللی و منطقه‌ای در خاورمیانه، ایران باید نقشی مهم در امنیت خلیج فارس ایفا کند تا از جایگاه اول منطقه‌ای برخوردار شود. هم اکنون هفت سال از ابلاغ سند چشم‌انداز می‌گذرد و طبیعتاً باید بخشی از اهداف این سند تحقق یافته باشد و ایران در مقایسه با ۲۷ کشور آسیای جنوب غربی از جمله ترکیه و عربستان پیشرفت بالاتری داشته باشد. اقدامات خصمانه آمریکا و بعضی کشورهای اروپایی و تلاش‌های رژیم صهیونیستی نشان می‌دهد که هم‌چنان در صددند محیط امنیتی ایران را با عدم قطعیت و بی‌اطمینانی مواجه کنند و عوامل بی‌ثبات‌کننده در حوزه امنیت پایدار ایران را افزایش دهند. رئالیست‌ها و نئورئالیست‌ها معتقدند که اگر کشوری نتواند حوزه اقتدار خود را در محیط‌های متنوع امنیتی گسترش دهد، طبیعتاً با مخاطرات زیادی روبه‌رو خواهد شد. بقای سیاسی و راهبردی کشورها در شرایطی حاصل می‌شود که دولت‌ها علاوه بر اتکا به تعاملات بین‌المللی، بر توانمندی‌های داخلی در قالب خودیاری ملی تکیه کنند و زمینه‌های ارتقای ظرفیت‌های امنیت پایدار را در حوزه‌های دفاعی و اقتصادی به وجود آورند.

بر همین اساس ایجاد و تأمین امنیت پایدار از اصلی‌ترین دغدغه‌های کشورها و از مهم‌ترین وظایف دولت‌ها در سیاست بین‌الملل و بسترسازی لازم برای پیشرفت و توسعه اقتصادی و هر نوع فعالیت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است. بدیهی است دستیابی به آرمان‌های جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ نیازمند محیطی امن

و باثبات در تمام سطوح است که موجب پیشرفت و توسعه ایران از جهات گوناگون اقتصادی، علمی، فرهنگی، اجتماعی، نظامی و فناوری می‌شود. امنیت در عصر جهانی شدن را باید در تعامل و تقابل با موضوعاتی چون «رژیم‌های بین‌المللی»، «هنجارها»، «توسعه»، «وابستگی متقابل»، «بازیگران بین‌المللی» و «سازمان‌های غیردولتی» تفسیر کرد. در عصر جهانی شدن، محیط امنیت بین‌المللی در مقایسه با دوران نظام دو قطبی و جنگ سرد بسیار پیچیده‌تر است. با از بین رفتن تهدید جنگ جهانی برای ابرقدرت‌ها، منازعات و درگیری‌های داخلی کشورها جایگزین آن شده است، به نحوی که این موضوع ثبات و امنیت داخلی و منطقه‌ای را تضعیف می‌کند. چالش اصلی نظام بین‌الملل علاوه بر افزایش تروریسم، افزایش تعداد کشورهای ضعیف یا حتی ورشکسته مثل سومالی، افغانستان و پاکستان است که قادر به مهار تحولات داخلی در قلمرو خود نیستند. از این رو، دولت‌ها خود در عصر جهانی شدن به عنوان عامل ضد امنیت برای قدرت‌های بزرگ مطرح می‌شوند. اینکه امروز امنیت بیش از هر زمان دیگری مبهم، نارسا و متناقض است، بدون شک به بی‌نظمی‌های روندهای جهانی شدن برمی‌گردد. البته برای کشورهای مستقلی مثل ایران، مسئله امنیت از نگاه مداخله قدرت‌های بزرگ در امور داخلی سایر کشورها نگرینسته می‌شود و مهم‌ترین عامل ناامنی منطقه‌ای، قدرت‌هایی چون آمریکا و اسرائیل هستند که برای امنیت خود، امنیت سایر ملت‌ها و دولت‌ها را نادیده می‌گیرند یا به خطر می‌اندازند.

در دوران جنگ سرد، قدرت به صورت نظامی تعریف می‌شد و امنیت نیز طبیعتاً تک‌بعدی و از دیدگاه نظامی قابل درک بود، ولی در عصر جهانی شدن با تکثر قدرت در حوزه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، دانش فنی، فردی و فناوری، امنیت نیز دچار تعریف و تغییری چندبعدی شد. امنیت در عصر جهانی شدن بر پایه مفهومی از امنیت سیستمی استوار است که در آن امنیت بخشی از یک شبکه با سایر اجزای آن شبکه به هم پیوسته است و کلیت شبکه نیز پیوسته بر اجزای منفرد آن تأثیر می‌گذارد. جهانی شدن از یک سو، مفهوم امنیت را به طور کلی متحول کرده و از سوی دیگر، بر امنیت در بعد نظامی به طور خاص تأثیر گذاشته است و با تغییر قواعد بازی در روابط بین‌الملل، شیوه حل و فصل تعارضات بین‌الملل را تغییر داده است. در این مقاله به این پرسش پاسخ داده می‌شود که جایگاه امنیت پایدار در سند

چشم‌انداز جمهوری اسلامی چیست و چه ارتباطی با توسعه و پیشرفت کشور دارد؟ هم‌چنین رویکردهای غالب امنیتی و راه‌حل‌های مناسب برای نیل به امنیت پایدار در افق چشم‌انداز ۱۴۰۴ کدام‌اند؟

کشورهای دارای رویکرد آرمانی و رسالت راهبردی برای بقای راهبردی و مقابله با تهدیدهای متصور علیه خویش، نیازمند برخورداری از ظرفیت‌های مناسب بازدارندگی و استفاده از ابزارهایی مناسب و مؤثر برای مواجهه با ناپایداری‌های امنیتی هستند. بنابراین، کشوری مانند ایران که معتقد به الحاق به قدرت‌های بزرگ برای تأمین امنیت خود نیست و امکان شکل‌دهی به ائتلافی منطقه‌ای برای ثبات امنیتی را ندارد، نیازمند تکیه بر ظرفیت‌های ملی و توانمندی‌های مردمی است. در چنین وضعیتی جمهوری اسلامی ایران می‌تواند توانایی لازم را برای «کنترل شکل بازی» در خاورمیانه در خود به وجود آورد و ساختارهای اجتماعی، هنجاری و اعتقادی خود را با واقعیت‌های محیطی سازگار و هماهنگ کند. مسئله و موضوع این تحقیق بررسی چگونگی نیل به امنیت پایدار بر مبنای رویکرد سند چشم‌انداز بیست‌ساله جمهوری اسلامی است. همان‌گونه که ضرورت ایجاد نظام سیاسی مطلوب برای تحقق اهداف حکومت اسلامی امری اجتناب‌ناپذیر است، سازماندهی تدابیری برای حفظ امنیت پایدار این نظام نیز از ضرورت‌های حوزه اقتدار ملی است. طبیعی است بررسی نگاه سند چشم‌انداز به مهم‌ترین مقوله زمینه‌ساز پیشرفت کشور یعنی چگونگی تحقق امنیت پایدار از اهمیتی ویژه برخوردار است.

هدف اصلی این تحقیق مشخص کردن رویکردهای سند چشم‌انداز به یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های حکمرانی خوب یعنی تأمین امنیت پایدار شهروندان است. بررسی نگاه سند چشم‌انداز به مقوله امنیت پایدار می‌تواند رویکرد دفاعی و اقتصادی کشور را برای دو دهه آینده مشخص کند. بنابراین، نیروهای مسلح می‌توانند آینده خود را در آینه سند چشم‌انداز مشاهده کنند و راه‌های تحقق امنیت پایدار را بر اساس رویکرد سند چشم‌انداز برنامه‌ریزی نمایند.

حال سؤال محوری این پژوهش این است که رویکرد سند چشم‌انداز نسبت به مقوله امنیت پایدار چیست؟

هم‌چنین بر اساس سند چشم‌انداز، نیروهای مسلح و ساختار دفاعی کشور چه نوع سیاست دفاعی از جمله «بازدارندگی» یا «دفاع پیش‌دستانه» را باید انتخاب کنند؟

مفهوم امنیت و سیر تحول آن

امنیت و استمرار آن به عنوان هدف و وسیله، از جمله آرزوها و خواسته‌های اصلی آحاد جوامع بشری است (Law, 1994:94-100). عرصه امنیت حوزه‌ای بسیار مهم، پیچیده، بغرنج و حساس است. گستره این مفهوم، عرصه تصمیم‌سازی و کنش و واکنش‌های حرفه‌ای است. هر پدیده امنیتی با «تهدیدها» و «فرصت‌هایی» بالقوه قرین است. در چنین زمینه‌ای، بازیگران همه در پی کسب «خیر» و دفع «ضرر» هستند. مقولات و موضوعات امنیتی اموری پیچیده، تودرتو و چند چهره‌اند و نمی‌توان برای آنان هویتی شفاف ترسیم کرد. در پهنه مسائل امنیتی نمی‌توان انتظار نتیجه‌ای مشخص داشت. نمی‌توان به بازی بدون خطا و بدون هزینه اندیشید و نمی‌توان برای ایفای نقش خود به پیش‌بینی دقیق وقایع و اقدامات دل خوش کرد (تاجیک، ۱۳۸۰: ۲۰).

امنیت نبود تهدید روانی و مادی برای فرد، جامعه و کشور است که بسته به موضوع یا جایگاه کاربرد آن، دسته‌بندی‌هایی گوناگون دارد. در فرهنگ سیاسی، مهم‌ترین عنصری که برای امنیت در نظر می‌گیرند «فقدان تهدید» است. از آنجا که دستیابی به فقدان تام تهدید تقریباً غیرممکن است، به «حداقل رساندن تهدید» حد معقول آن در نظر گرفته می‌شود. امنیت ملی متغیری وابسته است که تکوین و قوام‌یابی آن در کشورهای گوناگون تابع تحقق متغیرهایی مختلف است. بعضی از این متغیرها مثل ارتش، نیروهای انتظامی و امنیتی، ثبات سیاسی و اقتصادی تقریباً در تمام جوامع به نسبت‌های متفاوت مورد نیازند، اما برخی دیگر مثل «اعتبار و مرجعیت بین‌المللی» صرفاً برای بعضی دولت‌ها اهمیت و ضرورت دارند. معمولاً در راهبرد امنیت ملی هر دولتی تصریح می‌شود که تهدیدهای امنیت ملی آن دولت چیست و برای مقابله با آنها باید از چه ابزارهایی استفاده کرد و چه روش‌هایی به کار گرفت.

تاکنون دو دوره مهم در تغییر و تحول مفهوم امنیت رخ داده است. در دوران جنگ سرد، امنیت تنها حول و حوش قدرت و توانمندی‌های نظامی سیر می‌کرد. در نظام دو قطبی، امنیت مترادف امور نظامی شامل دفاع ملی و روابط خارجی و بین‌المللی بود. در این ایام، شرایط موجد مزیت نظامی و دفاعی بر ملت یا دولت‌های خارجی، وضعیت روابط خارجی مطلوب یا چشم‌انداز دفاعی قادر به مقاومت موفقیت‌آمیز در برابر اقدام خصمانه یا مخرب آشکار یا مخفیانه داخلی یا خارجی، وضعیت امنیت هر کشور را

توصیف می‌کرد (Dep of Defense, June 5, 2003).

در دوره پیش از عصر جهانی شدن، امنیت ملی معمولاً با مفهوم محدود آن به کار می‌رفت که در چارچوب آن فقدان تجاوز خارجی، مهم‌ترین ارزش امنیتی تلقی می‌شد و به تبع آن، ارتش و قوای مسلح مهم‌ترین ابزارهای تأمین امنیت ملی به حساب می‌آمدند. اما در دوره اخیر، برداشت‌ها از مفهوم امنیت ملی بسیار موسع شده و به عرصه‌های اقتصادی، سیاسی، انسانی و هم‌چنین فرهنگی و هویتی تعمیم یافته است و موضوعاتی چون سلامت، محیط زیست و امنیت سایبری به مثابه ارزش‌های جامعه مورد توجه قرار می‌گیرند. ظهور عصر ارتباطات با کمک پیشرفت انواع فناوری‌ها مفهوم امنیت را دچار تغییر و تحول کرد و آن‌گونه که طرفداران مکتب کپنهاک اظهار می‌دارند، امنیت تنها در حوزه‌های نظامی خلاصه نمی‌شود، بلکه امنیت انرژی، امنیت سرمایه‌ای، امنیت محیط‌زیستی و امنیت قضایی نیز در قدرت ملی یک کشور نقشی اساسی دارند. در بعضی مناطق، جهانی شدن موجب ایجاد چشم‌اندازهای امنیتی پیچیده شده است (Mitchell, 2000:18).

یکی از سؤال‌های بنیادین که ممکن است در مورد امنیت مطرح شود این است که در صورت تعارض ارزش‌های امنیتی یادشده، به چه نحوی باید عمل کرد؟ برای مثال، امروز معمولاً از اقتصاد رو به رشد یا دست‌کم ثبات اقتصاد ملی به عنوان پیش‌نیازهای اساسی امنیت ملی یاد می‌شود. اما پیگیری این اهداف ممکن است با برخی ارزش‌های امنیتی دیگر مثل سلامت و محیط زیست در تعارض باشد. دولت چین به منظور حفاظت از رشد و ثبات اقتصاد ملی به سیاست‌هایی مثل ارزش‌گذاری بالای نرخ ارز روی آورده که بعضاً به مشاجره دیپلماتیک با ایالات متحده انجامیده است. این موضوع از یک سو، اهمیت نقش رشد و ثبات اقتصاد ملی را نشان می‌دهد و از سوی دیگر، به امکان تعارض آن با ارزش‌های امنیتی دیگر اشاره دارد. از این رو، تدوین پروژه منسجم امنیت ملی مستلزم رعایت مسائلی مختلف و پیچیده است. بنابراین، سطح امنیت در دو بعد داخلی و خارجی و محیط امنیت شامل امنیت نظامی، اقتصادی، سیاسی و سایبری است که با توجه به محیط تهدیدها مثل تهدیدهای مربوط به احتمال ضربه نظامی آمریکا و اسرائیل، تروریسم و تهدیدهای سایبری باید مورد توجه قرار گیرند (DRAFT, June 25, 2010:4). به هر حال، امنیت امری نسبی و پدیده‌ای ذهنی است که گستره و حریم و قلمرو آن به خوبی مشخص نیست و به دیدگاه رهبران و

مردم بستگی دارد. از سوی دیگر، امنیت پدیده‌ای ثابت و مشخص نیست و بین امنیت و قدرت رابطه‌ای منطقی و همیشگی وجود دارد. بنابراین، عامل زمان، ایدئولوژی، اوضاع و احوال بین‌المللی، موقعیت کشور و دید و نظر رهبران، نخبگان و مردم در کیفیت و کمیت امنیت و نحوه تحصیل و حفظ آن تأثیری بسزا دارد. در مجموع می‌توان گفت که امنیت در مفهوم وسیع آن از حفظ تمامیت ارضی کشور در برابر هر نوع تهدید گرفته تا حفظ نظام حاکم و ساختارهای حکومتی تا امنیت انسانی و آسایش آحاد مردم قابل تعمیم است.

امنیت در اسلام

از آنجا که سند چشم‌انداز بر اساس مبانی و تفکر اسلامی تدوین شده است، در اینجا مفهوم امنیت از دیدگاه اسلام بررسی می‌شود. در قرآن کریم آیات زیادی به اهمیت امنیت و جایگاه رفیع آن در زندگی فردی، اجتماعی و اقتصادی انسان اختصاص یافته است. در احادیث نقل شده از پیامبر اکرم و ائمه اطهار علیهم السلام در این باره سخن فراوان گفته شده است. از جمله پیامبر اکرم (ص) می‌فرمایند: «نعمتان مجهولتان الصحه و الامان» (روضه الواعظین، ص ۴۷۲) (دو نعمت «سلامتی» و «امنیت» قدرشان نامعلوم است)، هم‌چنین امام صادق (ع) می‌فرمایند: «سه چیز است که همه مردم به آنها نیاز دارند: امنیت، عدالت و آسایش.» در اینجا برای روشن تر شدن مفهوم امنیت در اسلام به چند نمونه از تعبیر قرآنی اشاره می‌شود.

۱. ایمان و امنیت

در قرآن و نصوص اسلامی کلمه «ایمان» به معنی باور است که در بسیاری آیات قرآن به همراه عمل صالح ذکر شده است و برای انسان‌ها امنیت به ارمغان می‌آورد. در آیات زیادی از قرآن والاترین انسان‌ها با «یا ایها الذین آمنوا» مورد خطاب قرار گرفته‌اند و این واژه مقدس‌ترین سرمایه انسانی است. مفسرین کلمه «آمن» را به دو معنی تفسیر کرده‌اند: نخست، به معنی کسانی که خود را به مقام امن رسانده‌اند. دوم، کسانی که دارای امنیت‌اند و از ایمنی برخوردار شده‌اند (زنجان، ۱۳۷۳: ۳۸۳). هم‌چنین ایمان والاترین نویدی است که به جامعه برین در راه ایمان و عمل صالح داده می‌شود. ایمان بالاترین سطح ارتقا و تعالی بشری است که در نیل به آن مرحله،

تکامل انسان تضمین شده است. خداوند می‌فرماید: «وعدالله الذین آمنوا منکم و عملوا الصالحات لیستخلفنهم فی الارض کما استخلف الذین من قبلهم و لیمکن لهم دینهم الذی ارتضی لهم و لیبذلنهم من بعد خوفهم امناً یعبودوننی لا یشرکون بی شیئا و من کفر بعد ذلک فاولئک هم الفاسقون» (نور/ ۵۵) (خدا به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند وعده داده است که حتماً آنها را در زمین جانشین کند؛ چنان که اسلافشان را جانشین کرد و دین‌شان را که برایشان پسندیده است برای آنها استقرار بخشد و خوفشان را به ایمنی بدل سازد. آنان مرا بندگی می‌کنند و چیزی را با من شریک نمی‌سازند و هر کس پس از آن کفر ورزد، آنها واقعاً فاسق‌اند). بنابراین، وجود ایمان، انسان‌ها را از خوف به امنیت می‌رساند.

۲. شهر امن

در قرآن شهری که برخوردار از امنیت است به عنوان الگو و نمونه و سرزمین مطلوب و آرمانی معرفی شده است: «و ضرب الله مثلاً قریه کانت امنه مطمئنه یأتیها رزقها رغداً من کل مکان فکفرت بانعم الله فاذقها الله لباس الجوع و الخوف بما كانوا یصنعون» (نحل/ ۱۱۲) (و خداوند شهری را مثل زده است که امن و آرام بود و رزقش به وفور از هر طرف به آن می‌رسید، اما کفران نعمت خدا کردند و خدا هم به سزای آنچه انجام می‌دادند گرسنگی و هراس را به آنها چشاند). در این آیه جوع و خوف نتیجه اعمال انسان‌ها و کفران نعمت‌های الهی است و با از بین رفتن امنیت به وجود می‌آید. یکی از مصادیق مهم واژه‌هایی مانند «نعمت»، «نعیم» و «برکات» در قرآن امنیت دانسته شده است. برای نمونه، علامه طباطبایی در بحث از آیه ۹۶ سوره اعراف «ولو ان اهل القری آمنوا و اتقوا لفتحنا علیهم برکات من السماء و الارض و لکن کذبوا فاخذناهم بما كانوا یکسبون» (و اگر مردم شهرها ایمان می‌آوردند و تقوا پیشه می‌کردند، برکاتی از آسمان و زمین به رویشان می‌گشودیم ولی آنها تکذیب کردند پس ما نیز ایشان را به سزای آنچه می‌کردند گرفتار ساختیم) به این معنا اشاره می‌کند و می‌نویسد: «برکات به معنای هر چیز کثیری از قبیل امنیت، آسایش، سلامتی، مال و اولاد است که غالباً انسان به فقدان آنها مورد آزمایش قرار می‌گیرد» (علامه طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۸: ۲۵۲).

۳. امنیت مردم در خانه خدا

مسجدالحرام و کعبه مقدس‌ترین مکان از دیدگاه قرآن مجید است. در آیات الهی از این مکان به محل امن یاد می‌شود و می‌فرماید: «و اذ جعلنا البيت مثابة للناس و امنا و اتخذوا من مقام ابراهيم مصلی و عهدنا الی ابراهيم و اسمعیل ان طهرا بیتی للطائفین و العاکفین و الرکع السجود» (بقره/ ۱۲۵) (و آن‌گاه که کعبه را محل اجتماع و جایگاه امن مردم قرار دادیم و گفتیم مقام ابراهیم را محل نماز قرار دهید و به ابراهیم و اسماعیل سفارش کردیم که خانه مرا برای کسانی که برای طواف و اعتکاف و نماز می‌آیند پاکیزه کنید). هم‌چنین در آیه بعد مهم‌ترین خواسته ابراهیم از خداوند امنیت شهر مکه است و می‌فرماید: «و اذ قال ابراهيم رب اجعل هذا بلدا آمنا و ارزق اهله من الثمرات من آمن منهم بالله و الیوم الاخر» (و آن‌گاه که ابراهیم گفت: پروردگارا، این مکان را شهر امنی قرار بده و مردمش را که به خدا و روز واپسین ایمان دارند از نعمت‌های فراوان روزی رسان). هم‌چنین خداوند امنیت را به کسانی که به این مکان وارد شوند ارزانی داشته است و می‌فرماید: «ان اول بیت وضع للناس للذی بیکه مبارکنا و هدی للعالمین فیه آیات بینات مقام ابراهيم و من دخله کان امنا» (آل عمران/ ۹۶ و ۹۷) (همانا نخستین خانه‌ای که برای مردم بنا شد همان است که در مکه است و مایه برکت و هدایت جهانیان است. در آن نشانه‌های روشنی از جمله مقام ابراهیم است و هر که وارد آن شود ایمن است). بنابراین، مهم‌ترین ویژگی برترین مکان روی زمین، امنیت و رزق ساکنان آن است.

۴. بهشت امن

بنا بر تصریح قرآن مجید، وقتی انسان‌های صالح روز قیامت گام در بهشت می‌گذارند به آنها بشارت امنیت داده می‌شود. قرآن در این باره می‌فرماید: «ان المتقین فی جنات و عیون ادخلوها بسلام آمنین و نزعنا ما فی صدورهم من غل اخوانا علی سرر متقابلین» (حجر/ ۴۵، ۴۶ و ۴۷) (همانا پرهیزکاران در باغ‌ها و چشمه‌ساراند. به آنها گویند به سلامت و ایمنی داخل آن شوید و هر کینه‌ای را از سینه آنها برکنیم که برادروار بر تخت‌ها روبه‌روی هم قرار گیرند). بنابراین در بهشت محیط امن و سلم برقرار است.

۵. احساس امنیت

احساس امنیت و آرامش حالتی است که قرآن آن را چون «امدادی الهی» شامل حال کسانی می‌کند که در زمره مجاهدان در راهش باشند: «ثم انزل علیکم من بعد الغم امنه ناعسا یغشی طائفه منکم» (آل عمران/ ۱۵۴) (سپس از پی آن غم، آرامش و امنیتی بر شما نازل کرد و خوابی که جمعی از شما را فرا گرفت). از دیدگاه قرآن، مؤمنین دارای امنیت‌اند. امنیت بزرگ‌ترین پاداشی است که در تمیز اهل حق از باطل به اهل حق اعطا می‌شود. قرآن در این باره می‌فرماید: «فای الفریقین احق بالامن ان کنتم تعلمون الذین آمنوا و لم یلبسوا ایمانهم بظلم اولئک لهم الامن و هم مهتدون» (انعام/ ۸۱ و ۸۲) (پس کدام‌یک از ما دو گروه به ایمنی سزاوارتر است اگر می‌دانید؟ کسانی که ایمان آوردند و ایمان خویش را به ستم نیالودند امنیت برای آنهاست و هم ایشان هدایت‌یافتگانند).

۶. سلام و امنیت

اسلام برگرفته از سلم به مفهوم امنیت است و سلام که شعار اسلام است، به مفهوم در امان بودن سایر بندگان خدا از ناحیه فردی مسلمان است. به تعبیر بسیاری از مفسرین، از جمله علامه طباطبایی، سلام دادن در حقیقت اعلام امنیت از تعدی و ظلم از ناحیه فرد سلام‌دهنده به گیرنده سلام است. شخص سلام‌دهنده به مخاطب سلام اعلام می‌کند که تو از سوی من در امانی و هیچ‌گونه ظلمی و تجاوزی از من نسبت به خودت نخواهی دید و آزادی فطری که خداوند به تو مرحمت کرده است از طرف من صدمه نخواهد دید. در این باره می‌توان به آیاتی مانند آیه ۵۴ سوره انعام اشاره کرد: «و اذا جائک الذین یؤمنون بایاتنا فقل سلام علیکم، کتب ربکم علی نفسه الرحمه» (و چون کسانی که به آیات ما ایمان دارند پیش تو آیند، بگو سلام بر شما، پروردگارتان رحمت را بر خود مقرر داشته است). در اسلام به عدم خیانت در امانت تأکید زیادی شده است مانند آیه «یا ایها الذین آمنوا لا تخونوا الله و الرسول و تخونوا اماناتکم و انتم تعلمون» (انفال/ ۲۷) (ای مؤمنان به خدا و پیامبر خیانت نورزید و دانسته به امانت‌های خود خیانت نکنید). در واقع، امنیت بدان علت به این اسم نامیده شده که مایه آرامش خاطر انسان‌هاست و در آن نوعی اطمینان از تعرض وجود دارد. البته امنیت‌خواهی اسلام و مسلمانان به طور مطلق نیست (اخوان کاظمی، ۱۳۸۵: ۱۵۹ - ۱۵۷). بنابراین،

اصل در اسلام بر صلح و امنیت بین مردمان و عدم خیانت در امانت است. با توجه به مطالب فوق مشخص می‌شود که امنیت از دیدگاه اسلام مفهومی روشن، چندلایه و محوری دارد که کاربردهای فردی و جمعی، حکومتی و اجتماعی، سلبی و ایجابی و در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ارتباطاتی دارد. به همین دلیل تلاش برای طراحی «نظریه امنیت» در اسلام نیازمند مطالعه و بررسی‌های زیادی است تا در نهایت بتوان تصویری نسبتاً جامع از امنیت ارائه داد.

امنیت پایدار

امنیت مفهومی ذهنی، نسبی و مقوله‌ای چندوجهی است که رابطه‌ای متقابل و دوسویه با «پیشرفت» و «توسعه پایدار» دارد. طرح مفهوم امنیت پایدار متضمن مفهومی نو در مباحث امنیتی است (عباس‌زاده، ص ۳۲). «پایداری» مفهومی تازه است که به ویژه در روند تحولات جهانی در سه دهه گذشته و بر اثر بیم‌ها و امیدهای نو طرح شده و گسترش یافته و با اقبال روبه‌رو شده است. امنیت پایدار مستلزم توجه به تمام وجوه امنیت است. به سبب ظرفیت‌های گردآمده در امنیت پایدار با وجود پیشینه کوتاه آن، این مفهوم در پهنه‌های گوناگون به ویژه در موضوع «توسعه»، در سطح جهان و در محافل گوناگون بسیار مورد توجه قرار گرفته است. «پایداری» و مفاهیم ترکیبی آن مانند «امنیت پایدار»، ناظر بر درکی جامع است که بر پایه آن، به همه عوامل مؤثر سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و امنیتی در کنار یکدیگر و در تعامل با هم توجه می‌شود (نصیری حسین، صص ۱۶، ۳۰ و ۸۲).

در تحولات مفهومی امنیت، در دوران نظام دوقطبی بر تعیین عنصر «تهدید» در نیل به امنیت توجه می‌شد، اما هم‌اکنون علاوه بر آن، بر تعیین عنصر «فرصت» هم تأکید می‌شود. مفهوم نوین امنیت از یک سو، دلالت بر تنوع ابعاد امنیت و تغییر قاعده بازی دارد و از سوی دیگر، بر بهره‌گیری از فرصت‌ها تأکید می‌ورزد. امنیت هنگامی تأمین می‌شود که جامعه به موازات وجوه بازندگی امنیت، به وجوه مثبت امنیت ملی و جنبه‌های ایجابی آن دست یابد و زمینه‌های لازم برای تحقق اهداف و خواسته‌های منافع ملی فراهم شود (Wrong, 1994:202 - 204). بر این اساس هر جامعه‌ای باید به موازات مواجهه فعالانه با هر گونه تهدید داخلی و خارجی از قابلیت‌های ویژه برای بهره‌گیری از «فرصت‌ها» در جهت افزایش منافع ملی برخوردار

باشد. سیر تحولات مفهومی امنیت از اتکا بر یک «بعد» از امنیت به سمت تأکید بر «ابعاد ترکیبی» از آن تغییر یافته است. محصول ترکیبی مذکور، در ادبیات سیاسی جهان معاصر «امنیت پایدار» نامیده می‌شود. امنیت پایدار مقدمه واجب پیشرفت و توسعه پایدار است (Klaus, 2000:25-30). مقوله‌های امنیت پایدار دارای دو مؤلفه امنیت داخلی و امنیت خارجی یا بین‌المللی است. در واقع، امنیت پایدار تنها با اشراف بر مؤلفه‌های قدرت ملی و در قبال پدیدارهای داخل هر جامعه محقق نمی‌شود، بلکه یک بعد مهم امنیت ناظر بر امنیت در روابط خارجی است. به هر حال، رسیدن به امنیت پایدار مستلزم پاسخ به این سؤال است که تهدید از چه ناحیه‌ای و از کجاست و فرصت‌های نهفته در دل آن چیست؟ بدین منظور برای نیل به امنیت پایدار باید مؤلفه‌های تولیدکننده ناامنی را مورد بررسی قرار داد که در اینجا به آنها اشاره می‌شود.

مؤلفه‌های تولیدکننده ناامنی برای ایران

۱. تشدید تنش در مناسبات آمریکا با ایران

سیاست‌ها و اقدامات آمریکا نقشی تعیین‌کننده در امنیت و ناامنی جهانی و طراحی امنیت پایدار جمهوری اسلامی ایران دارد. باید توجه کرد که سیاست قدرت‌های بزرگی مانند آمریکا بر مبنای توانایی‌های نظامی تعیین و این امر باعث می‌شود که همواره احتمال وقوع جنگ وجود داشته باشد و هیچ‌گاه این احتمال به میزان مطمئنی تنزل نکند (Mearshiemer, 2001:45). بعضی معتقدند که فقط داشتن قدرت می‌تواند از خطر افزایش احتمال وقوع جنگ توسط قدرت‌های بزرگ جلوگیری کند و در صورت وقوع تهاجم نظامی مانع شکست در جنگ شود. آمریکا ظرف ۱۰ سال گذشته دو کشور همسایه ایران (افغانستان و عراق) را به اشغال خود درآورده است. از سوی دیگر، بیش از ۲۵ سال است که کشتی‌های جنگی آمریکا برای مقابله با آنچه تهدید ایران می‌نامند، در خلیج فارس مستقر شده‌اند. آمریکا پس از ارجاع برنامه هسته‌ای ایران به شورای امنیت سازمان ملل از سال ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰ چهار دور تحریم علیه ایران را به تصویب رسانده و از آخرین روزهای سال ۲۰۱۱ نیز تحریم‌های یکجانبه‌ای علیه جمهوری اسلامی ایران به مرحله اجرا گذاشته است که مهم‌ترین آنها تحریم بانک مرکزی و نقل و انتقال پول با روش سویفت است. بعضی کارشناسان معتقدند که تشدید تنش در روابط آمریکا با ایران پس از اشغال لانه جاسوسی در

تهران از مشوق‌های صدام برای عدم نگرانی از پیامدهای آغاز جنگ با ایران بوده است. هم‌اکنون آمریکا به شدت از امنیت و بقای اسرائیل حمایت می‌کند و تنها تهدید علیه امنیت و بقای رژیم صهیونیستی را جمهوری اسلامی ایران می‌داند. در راهبرد جدید نظامی آمریکا که در ۵ ژانویه امسال از سوی باراک اوباما اعلام شد، ایران به عنوان یکی از دو تهدید اصلی امنیت ملی آمریکا به شمار می‌رود. بنابراین، تشدید تنش در روابط آمریکا با ایران از عوامل اخلال‌کننده در امنیت پایدار جمهوری اسلامی ایران است.

۲. تحریم‌های اقتصادی و سیاسی بین‌المللی

در دوران معاصر امنیت کشورها صرفاً با تهدید و اقدام نظامی به خطر نمی‌افتد، بلکه تهدیدهای اقتصادی یکی از متغیرهای مهمی است که می‌تواند تأثیراتی چشم‌گیر بر امنیت پایدار کشورها بر جای گذارد. در این چارچوب، تحریم سرمایه‌گذاری در بخش نفت و گاز ایران از اهمیتی ویژه برخوردار است، زیرا درصدی عمده از درآمد ملی کشور و همچنین منابع تأمین بودجه سالانه دولت از این بخش به دست می‌آید. در شرایط کنونی وابستگی و حساسیت اقتصاد ایران به وضعیت صنعت نفت و گاز به قدری بالاست که هر گونه شوک منفی در درآمدهای نفتی ممکن است امنیت ملی کشور را به شدت تحت تأثیر قرار دهد. امروز مشکلی که پیش روی دولت قرار دارد، این است که از یک سو، منابع قابل بهره‌برداری انرژی کشور رو به کاهش است و از سوی دیگر، به علت تحریم‌های بین‌المللی امکان بهره‌برداری بیشتر از منابع موجود مشکل‌تر شده است. تحریم‌های بین‌المللی ضمن اینکه سرمایه‌گذاری در صنعت نفت و گاز ایران را با مشکل مواجه کرده، بلکه دسترسی دولت ایران به منابع اعتباری بین‌المللی نیز محدود شده است. از این رو، در صورت بحران صادرات انرژی و کاهش سریع درآمدهای نفتی ایران، دولت نمی‌تواند به راه‌حل فاینانس متوسل شود. چنین شرایطی ممکن است چالش‌هایی پیچیده را متوجه امنیت ملی ایران کند.

۳. رژیم صهیونیستی

وجود رژیم صهیونیستی در فلسطین اشغالی همواره یکی از عوامل ناامنی و بی‌ثباتی در خاورمیانه ظرف ۶۵ سال گذشته بوده است. طی این مدت محیط امنیتی خاورمیانه تحت تأثیر برنامه‌های آمریکا برای حفظ امنیت و بقای اسرائیل قرار داشته است.

سیاست‌های توسعه‌طلبانه و جنگ‌محورانه اسرائیل و نادیده گرفتن حقوق فلسطینیان در عمل مانع شکل‌گیری ثبات و صلحی پایدار در خاورمیانه می‌شود. این رژیم تنها کشور دارنده سلاح‌های کشتار جمعی با ۲۰۰ کلاهک هسته‌ای در خاورمیانه است که هیچ‌یک از معاهدات خلع سلاح را نپذیرفته و همواره یکی از تهدیدکنندگان جمهوری اسلامی بوده است. از بدو طرح مسئله هسته‌ای ایران در شورای امنیت سازمان ملل تاکنون یکی از رژیم‌هایی که به صورت مستمر رایزنی‌هایی گسترده با سران کشورهای مختلف جهان به ویژه آمریکا و اروپا به منظور توسعه فشار بر ایران دنبال کرده اسرائیل بوده است. ظرف یک سال گذشته هر از گاهی اسرائیل مسئله احتمال حمله نظامی به مراکز هسته‌ای ایران را مطرح و حتی رزمایش‌هایی را بدین منظور برگزار کرده است.

۴. تغییر مداوم در محیط امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی

ویژگی‌های محیط بین‌المللی یکی از عوامل مؤثر بر رفتار دولت‌هاست که در ساختارهای متفاوت بر بازیگران تأثیر می‌گذارد. این محیط می‌تواند ساختار موازنه قوا، دو قطبی یا تک قطبی داشته باشد. این عامل فراسوی مرزها عمل می‌کند. هرچند کشورها واحدهایی مستقل‌اند، اما بی‌تأثیر از تعامل واحدها با یکدیگر نیستند (سیف‌زاده، ۱۳۸۰). در محیط امنیت منطقه‌ای و بین‌المللی ترکیبی از تداوم «روندهای گذشته» و «تغییر» به چشم می‌خورد. ظهور بیداری اسلامی در کشورهای عربی فضای امنیتی خاورمیانه را به نفع ملت‌ها و به ضرر دیکتاتورها و رژیم صهیونیستی تغییر داده است. اما آمریکا و بعضی کشورهای اروپایی مانند فرانسه و نیز تعدادی از کشورهای عربی مانند عربستان و قطر در تلاش برای تأثیرگذاری بر موج آزادی‌خواهی ملت‌های عربی هستند و درصددند با مدیریت وقایع موجود بر نفوذ خود در منطقه بیفزایند و اجازه ندهند ساختارهای ضد استکباری در حکومت‌های جدید به وجود آید. باید توجه کرد که برخی تهدیدهای امنیت ملی مربوط به محیط بین‌المللی و منطقه‌ای است و تغییر در محیط امنیتی می‌تواند باعث افزایش یا کاهش امنیت ملی شود.

۵. قدرت‌گیری گروه‌های تروریستی مانند القاعده در کشورهای همسایه ایران
گروه تروریستی القاعده که دارای عقیده و تفکر اسلام انحرافی است در حدود شصت کشور جهان دارای عضو است. این سازمان تارهای به‌هم‌تنیده‌ای از ارتباطات مذهبی،

سیاسی، مالی و تشکیلاتی را به ویژه در کشورهای همسایه ایران مانند افغانستان، پاکستان و عراق فراهم آورده است که تهدید امنیتی جدی برای ایران به شمار می‌آید. وجود پتانسیل بالای منازعات فرقه‌ای در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران از مهم‌ترین مؤلفه‌هایی است که می‌تواند تهدیدهایی را برای نهادینه‌سازی وحدت و انسجام ملی در بازه‌های زمانی سند چشم‌انداز به وجود آورد. به همین منظور یکی از ملزومات زیربنایی، مدیریت نرم‌افزاری امنیت خارجی کشور از طریق شناسایی، رصد و طبقه‌بندی موزائیکی تهدیدهای نرمی است که از فضای هر کدام از پانزده کشور همسایه می‌تواند بنیان‌های اقتدار ملی ایران را با چالش‌هایی مواجه کند.

به هر میزان که جمهوری اسلامی ایران شناخت دقیق‌تری از چالش‌های امنیتی کشورهای همسایه داشته باشد به همان میزان تحقق اولویت‌های کلان اسناد بالادستی نظام از جمله سند چشم‌انداز با هزینه‌ای کمتر محقق خواهد شد. در این راستا وجود خشونت‌های فرقه‌ای در لایه‌های پیرامونی جمهوری اسلامی ایران به ویژه در پاکستان، افغانستان و عراق به عنوان یکی از کانون‌های چالش‌محور امنیت پایدار محسوب می‌شود. از سوی دیگر، تروریسم، اصلی‌ترین و محوری‌ترین منبع تهدید عمده نظام جهانی در وضعیت کنونی است و بزرگ‌ترین مشکل کشورهای همسایه ایران است. تروریسم نه تنها باعث بی‌ثباتی کشورهای منطقه و همسایه ایران شده است، بلکه بهانه و مبنای بسیاری از مداخلات قدرت‌های بزرگ در امور داخلی کشورها یا اقدام نظامی علیه آنان در شرایط فعلی است.

۶. ناکارآمد

از آنجا که دولت نقش اول را در ایجاد زمینه و بسترسازی برای اجرایی کردن سند چشم‌انداز بر عهده دارد و برنامه‌های پنج ساله را تنظیم و اجرا می‌کند، چگونگی اعتقاد دولت به محتوای متن سند و نیز تبدیل آن به برنامه‌های کمی، تأثیر زیادی در تحقق یا عدم تحقق اهداف چشم‌انداز دارد. میزان توانایی و کارآمدی دولت نیز در به ثمر رساندن اهداف چشم‌انداز بسیار مهم است، زیرا دولت ناتوان و غیرکارآمد عملاً نمی‌تواند رشد اقتصادی ۸/۶ درصدی مورد نظر چشم‌انداز را که هر ساله باید تحقق یابد، به مرحله اجرا درآورد. طبیعی است که اگر حجم اقتصاد کشور بزرگ نشود و رشد اقتصادی مد نظر در ایران اتفاق نیفتد، نه تنها پیشرفت در حوزه‌های مختلف به

ویژه در صنعت و فناوری محقق نخواهد شد بلکه کشورهای رقیب در افق چشم‌انداز از ایران جلو خواهند افتاد. از سوی دیگر، ناکارآمدی می‌تواند موجب فاصله گرفتن و جدا شدن نخبگان و فرهیختگان جامعه از حاکمیت شود.

۷. اقوام و مذاهب

ایران از اقوام و قومیت‌های گوناگون مثل لر، بلوچ، فارس، کرد، ترک، عرب، گیلک، ترکمن، سیستانی و مازنی تشکیل شده است که همگی مسلمان‌اند و خود را ایرانی می‌دانند. ایران در زمره ممالک دارای تنوع قومی است. سرزمین ایران نه تنها در تاریخ گذشته خود بلکه هم اکنون نیز ساختار چندقومی دارد و ترکیبی از گروه‌های متنوع قومی زیبایی خاصی به ملت ایران داده است. در حال حاضر آمیختگی و امتزاج فراوانی در قومیت‌های ایرانی رخ داده است و درباره میزان جمعیت گروه‌های قومی ایران، آمار بسیار دقیق در دست نیست و منابع مختلف ارقام متفاوتی ارائه داده‌اند (مختارزاده، ۱۵ مهر، ۱۳۸۳). در بعضی کشورها تعدد گروه‌های قومی و مذهبی در جوامع معاصر کنونی، به علت تفاوت‌های ماهیتی با نظام حاکم، منشأ بالقوه‌ای برای تضعیف وفاق و تهدیدی برای انسجام اجتماعی است. ایران هم به دلیل موقعیت ژئوپولیتیکی و ماهیت نظام سیاسی در طول حیات خود با جنبش‌ها یا تحركات قومی یا به نوعی با ایدئولوژی جغرافیای قوم‌گرایانه مواجه بوده است. این گرایش‌ها در ایران گاهی اوقات مورد توجه قدرت‌های خارجی قرار می‌گیرد و ابزار فشاری بر حکومت مرکزی است.

تبیین مفهومی و جایگاه‌شناسی مؤلفه‌های امنیت در سند چشم‌انداز

چشم‌انداز ۱۴۰۴ جمهوری اسلامی سندی است که برای اولین بار در تاریخ برنامه‌ریزی‌های کلان ایران پس از طی فرایندی نسبتاً طولانی از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام با به کارگیری ده‌ها نفر از خبرگان و کارشناسان تهیه و پس از تصویب در سال ۱۳۸۴ به دولت ابلاغ شد. این سند از دو بخش تشکیل شده است. بخش اول که به عنوان «بیانیه» از آن یاد می‌شود تصویری از ایران آینده ارائه می‌دهد و بخش دوم که در غالب هشت بند بیان شده است ویژگی‌های جمهوری اسلامی ایران را در ابعاد مختلف تبیین می‌کند. این ویژگی‌ها دربردارنده دست‌کم هفتاد مشخصه است که اگر

تفسیری روشن و مورد وفاق درباره آنها بین دست‌اندرکاران تدوین و اجرای برنامه‌های توسعه وجود نداشته باشد، همسویی برنامه‌های توسعه با افق چشم‌انداز با دشواری‌هایی روبه‌رو خواهد شد. از سوی دیگر، سند چشم‌انداز توسعه اولویت‌های آرمانی و افق‌های جامعه ایران را برای سال ۱۴۰۴ ترسیم می‌کند. این آرمان‌ها در قالب سند چشم‌انداز بر آینده‌نگری، ارزش‌گرایی، واقع‌گرایی و جامع‌نگری مبتنی است. سند مذکور اهداف متعددی در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، علمی-فنی و فرهنگی و نظامی در نظر دارد که به برخی از آنها به صورت صریح و جزئی اشاره و برخی در قالب اهداف آرمانی بیان شده است. دستیابی به اهداف ترسیم‌شده در سند چشم‌انداز توسعه در ابعاد نظامی، اقتصادی، اجتماعی، علمی، فرهنگی و سیاسی مستلزم به کارگیری ظرفیت‌ها و منابع و استفاده بهینه از سرمایه‌هاست (اسماعیلی، ۱۳۸۵: ۲). هدف نهایی ترسیم‌شده در چشم‌انداز رسیدن به سطح مناسب و تعریف‌شده‌ای از پیشرفت و توسعه است. به طور کلی اهداف سند چشم‌انداز را می‌توان در چهار زمینه مشخص کرد:

در زمینه اقتصادی: ایران کشوری است توسعه‌یافته به همراه رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی، دستیابی به جایگاه اول اقتصادی منطقه، ارتقای نسبی درآمد سرانه و رسیدن به اشتغال کامل.

در زمینه سیاسی: جامعه ایرانی فعال، مسئولیت‌پذیر، ایثارگر، مؤمن، برخوردار از وجدان کاری، انضباط، روحیه تعاون و سازگاری اجتماعی، متعهد به انقلاب و نظام اسلامی و شکوفایی ایران و مفتخر به ایرانی بودن است.

در زمینه علمی: جامعه ایرانی دست‌یافته به جایگاه اول علمی و فناوری با تأکید بر جنبش نهضت نرم‌افزاری و تولید علم است.

در زمینه الگوی تدوین برنامه: جامعه ایرانی دارای ویژگی‌هایی متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود و متکی بر اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی خواهد بود (زالی، ۱۳۸۷).

تحلیل محتوای سند اعم از بیانیه و ویژگی‌های چشم‌انداز و انطباق آن با مؤلفه‌های امنیت شاخص‌هایی را در اختیار قرار می‌دهد که توجه به آن مفهوم و جایگاه امنیت را در این سند متجلی می‌سازد. با توجه به رویکرد چشم‌انداز می‌توان نوع نگاه به امنیت در این سند و به تبع آن جایگاه امنیت در آن را مشخص کرد. بررسی مؤلفه‌های سند چشم‌انداز حاکی از توجه برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران به امنیتی ملی مبتنی بر توسعه

پایدار و جنبه ایجابی امنیت است.

در رویکرد ایجابی تلاش می‌شود به امنیت به مثابه مفهومی مستقل نگریسته شود و تحولات نوین اجتماعی و شرایط ذهنی و عینی آن در تبیین امنیت مورد توجه قرار گیرد. در این نگرش، امنیت به «فقدان تهدید» محدود نشده است و علاوه بر آن، وجود شرایط و بسترهای مساعد برای تولید و حفظ امنیت نیز مد نظر قرار می‌گیرد و از این رو، امنیت از یک «وضعیت» به یک «تولید اجتماعی» تبدیل می‌شود. لذا فقدان تهدید زمانی معنادار می‌شود که یک کشور از توانایی و قدرت مقاومت و پیروزی در جنگ و فراتر از این از قدرت بازدارندگی یا مقابله به مثل برخوردار باشد. به عبارت دیگر، در این رویکرد تأکید بر کسب قدرت و توانایی ملی است. لذا کسب قدرت و توانایی در کانون تعریف این رویکرد از امنیت واقع شده و بر این اساس امنیت برای توسعه و رفاه جایگزین تعاریف دیگر می‌شود و گسترش امنیت به جای کسب و حفظ آن اهمیتی خاص می‌یابد. بدین ترتیب، رهایی نسبی از تهدیدهای عمدتاً نظامی بیرونی که در تعریف فقدان تهدید مورد تأکید است به توانایی برای رویارویی با هر گونه تهدید بیرونی و آسیب‌پذیری درونی تحول می‌یابد و امنیت هم‌نشین با مفاهیمی چون توسعه، رفاه و مانند آن می‌شود که همگی ناظر بر قدرت و توانایی ملی از یک سو و اقتدار و توانمندی بین‌المللی از سوی دیگر هستند.

ابعاد امنیت و سند چشم‌انداز

در متن اصلی سند چشم‌انداز مؤلفه‌های امنیت مد نظر در افق ۱۴۰۴ بیان شده است که در اینجا به آنها اشاره می‌شود.

۱. کشوری امن

ویژگی سوم بیان‌شده در سند، ایران در افق چشم‌انداز کشوری امن، مستقل و مقتدر است. این رویکرد سلبی است و ابعاد اجتماعی و سیاسی دارد. کشوری می‌تواند امن باشد که مردمش از حداقل‌های زندگی برخوردار باشند و نگرانی از تهدید خارجی نداشته باشند. رفع تهدید خارجی به میزان زیادی بستگی به مهارت دولت‌مردان در تعامل با جهان دارد. در کشور امن، آحاد مردم از امنیت در حوزه‌های مختلف برخوردارند و در آسایش و به دور از ترس، خوف و ارباب به حیات اجتماعی خود ادامه

می‌دهند. در این جامعه، ملت در مقابل تهدیدهای آشکار و پنهان، درون مرزهای ملی امنیت دارد. تأمین امنیت جامعه یعنی خنثی کردن تمام نیروهای تهدیدکننده داخلی که ممکن است سیاسی، اقتصادی، امنیتی یا اجتماعی باشند و هر کدام به نوعی جامعه و دولت را تحت فشار و مورد تهدید قرار دهند.

۲. جامعه‌ای بهره‌مند از امنیت اجتماعی

در بند اول سند، ایران در افق چشم‌انداز کشوری بهره‌مند از امنیت اجتماعی و قضایی است. این ویژگی دارای ابعاد اجتماعی و سیاسی و رویکردی ایجابی است. امنیت اجتماعی به مفهوم آزاد بودن مردم در شیوه زندگی خود بدون نگرانی از ناامنی‌های اجتماعی است. امنیت اجتماعی به قابلیت حفظ الگوهای سنتی زبان، فرهنگ، مذهب، هویت و عرف ملی مربوط است. منظور از امنیت اجتماعی عمدتاً این است که افراد جامعه در زندگی و مناسبات اجتماعی‌شان، از تمام تهدیدها و اقدامات خلاف قانون چه از جانب افراد، چه از جانب گروه‌های سیاسی چه از جانب حکومت و عمال آن، فارغ و آسوده باشند. ایجاد نظم و سازوکار اجتماعی تعریف‌شده حین عبور و مرور مردم در مراکز عمومی و دفاع از مردم و برخورد با باندهای تبهکار، با هدف استقرار امنیت پایدار در سطح کشور از مظاهر امنیت اجتماعی به شمار می‌رود.

۳. جامعه‌ای بهره‌مند از امنیت قضایی

امنیت قضایی از مفاهیمی است که در بند اول چشم‌انداز به آن اشاره شده است. امنیت قضایی به معنای برابر بودن آحاد مردم در مواجهه با قانون و به این مفهوم است که قوه قضاییه به مردم ظلم نخواهد کرد و مردم از اقدامات خلاف قانون واحدهای دادگستری در امان هستند. استقرار امنیت و عدالت قضایی و ایجاد نظم حقوقی و حاکمیت قانون در روابط اجتماعی و اقتصادی یکی از اهداف سند چشم‌انداز است. عملکرد نظام قضایی در هر کشور بیانگر درجه مطلوبیت شیوه حکمروایی در آن کشور است. تأمین امنیت قضایی در اصل سوم قانون اساسی نیز بیان شده است.

۴. کشوری مستقل و مقتدر با سامانه دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه‌جانبه

بر اساس بند سوم چشم‌انداز، ایران کشوری مستقل و مقتدر با سامانه دفاعی مبتنی

بر بازدارندگی همه‌جانبه و پیوستگی مردم و حکومت است. تجربه مهم ایران در دوران جنگ تحمیلی رسیدن به بازدارندگی از طریق بسیج مردمی و تلاش برای توسعه صنایع نظامی و ساخت سلاح‌های مختلف به ویژه موشکی بوده است. حضور داوطلبانه مردم در جبهه‌های جنگ عامل اصلی موفقیت ایران در مصاف با ارتش مجهز عراق بود. تکیه بر ظرفیت‌های ملی توان زیادی در اختیار جمهوری اسلامی گذاشت که نقشی تعیین‌کننده در پیروزی‌های ایران داشت.

۵. کشوری تأثیرگذار بر همگرایی اسلامی و منطقه‌ای

بر مبنای بند هفتم سند، ایران در افق چشم‌انداز کشوری مؤثر در جهان اسلام با تحکیم الگوی مردم‌سالاری دینی و تأثیرگذار بر همگرایی اسلامی و منطقه‌ای بر اساس تعالیم اسلامی و اندیشه‌های امام خمینی است. طبیعی است زمانی جمهوری اسلامی می‌تواند چنین نقشی را در جهان اسلام ایفا کند که خود کشوری امن و پیشرفته در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی و دفاعی باشد تا ملت‌های اسلامی علاقه‌مند به الگوگیری از ایران شوند. در این صورت نه تنها ایران هیچ‌گونه نگرانی امنیتی از سوی کشورهای همسایه و منطقه نخواهد داشت، بلکه کشورهای جهان اسلام هم توسعه امنیت خود را در همگرایی با ایران خواهند داشت.

۶. جامعه‌ای اخلاقی

در بند هفتم سند چشم‌انداز آمده است که ایران در سال ۱۴۰۴ کشوری با جامعه اخلاقی، نواندیشی و پویایی فکری و اجتماعی است. ایجاد جامعه اخلاقی هدف بزرگ پیامبران خداست. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «بعثت لاتمم مکارم الاخلاق» (برای تمام کردن اخلاق مبعوث شدم). در جامعه اخلاقی انسان‌ها با آرامش و احساس امنیت و بدون دغدغه زندگی خواهند کرد. در جامعه‌ای که اخلاق در آن حاکم است، امنیت در همه ابعاد آن به اوج می‌رسد و افراد در آن با هم احساس برادری خواهند کرد. تصریح خداوند بر «انما المومنون اخوه و اصلاح ذات البین» است. به این مفهوم که اگر مشکلی در روابط افراد پدید آمد، «فاصلحوا بین اخویکم» چراغ راه است. با این شیوه جامعه‌ای اخلاقی پدید می‌آید.

۷. کشوری دارای تعامل سازنده و مؤثر با جهان بر اساس اصول عزت، حکمت و مصلحت

بر مبنای ویژگی هشتم سند، ایران در افق چشم‌انداز کشوری دارای تعامل سازنده و مؤثر با جهان بر اساس اصول عزت، حکمت و مصلحت است. این سیاست جمله پایانی سند است که پیوندی وثیق بین ابتدا و انتهای سند چشم‌انداز ایجاد می‌کند. این دیدگاه دارای ابعاد سیاسی است و رویکرد آن ایجابی است.

در چارچوب اقتصاد جهانی، بی‌تعامل سازنده با نظام جهانی نمی‌توان امنیت ملی و رشد درازمدت اقتصادی را تضمین کرد. از این رو، سند چشم‌انداز بر تعامل فعال با کشورهای جهان در همه عرصه‌ها و هم‌پیوندی و اثربخشی در سطح اقتصاد جهانی تأکید کرده است. شیوه تعامل ایران با جامعه بین‌المللی می‌تواند بر چگونگی تحقق یافتن هدف‌ها در سند چشم‌انداز و بهبود جایگاه ایران در جامعه بین‌المللی اثر گذارد. در بخش‌های گوناگون سند چشم‌انداز بر توسعه اقتصادی دانایی‌محور در تعامل با جهان تأکید شده است. بدین منظور گسترش همکاری‌های دوجانبه، منطقه‌ای و بین‌المللی و همزیستی فعال با جهان و بیرون رفتن از انزوا با سرلوحه قرار دادن اصول عزت، حکمت و مصلحت از مهم‌ترین راهکارها برای دستیابی به هدف‌های سند چشم‌انداز است (کریمی، ۱۳۸۶: ۱۴۸).

۸. جامعه‌ای به دور از فقر

فقر علامت عدم توازن ساختاری و ریشه‌دار است که ارتباطی عمیق با محرومیت اجتماعی، آسیب‌پذیری، بی‌قدرتی، انزوا و ابعاد دیگر محرومیت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی دارد (روحانی، ۱۳۸۹: ۶۳۷). ویژگی چهارم چشم‌انداز، ایران را کشوری دور از فقر توصیف می‌کند. یکی از عناصر تهدیدکننده امنیت، فقر مردم است. گفته می‌شود شکمی که گرسنه است ایمان ندارد. کمی درآمد، بحران‌های اقتصادی، افزایش بیکاری و افزایش تعداد جمعیت زیر خط فقر در دوره‌های رکود و تورم شدید از عوامل مهم ازدیاد انواع جرایم از جمله دزدی، خودکشی، اختلالات روانی، اعتیاد، جاسوسی، طلاق و سایر آسیب‌های اجتماعی است. فقر تهدیدی اساسی برای امنیت کشورهاست، زیرا موجب بروز خشونت و گسترش فاصله طبقاتی می‌شود و افراد فقیر را از حوزه سرمایه انسانی خارج و بعضی از آنها را به عوامل ناامن‌ساز جامعه تبدیل

می‌کند. پیامبر اسلام(ص) در این باره می‌فرمایند: «اللهم انی اعوذ بک من الکفر و الفقر» (خدایا من از کفر و فقر به تو پناه می‌برم) (نهج الفصاحه، ۱۳۸۶: ۱۰۴).

۹. جامعه‌ای دور از فساد

عدم دسترسی به اطلاعات و عدم شفافیت‌های بودجه‌ای، بانکی، بازارهای مالی، قیمت‌ها و قراردادهای و نیز عدم پاسخگویی مسئولان می‌تواند از عوامل اثرگذار بر افزایش فساد در هر کشوری باشد. یکی از اهداف مهم سند چشم‌انداز ایجاد ساختاری در نظام اداری کشور است که در آن فساد صورت نگیرد. در ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران از جمله در بند ۱۲ موضوع مبارزه با فساد و پیشگیری از فساد مورد توجه قرار گرفته است. بین عوامل مختلفی که امنیت ملی و نظم عمومی را در یک جامعه به مخاطره می‌اندازند، مسئله فساد به دلیل ناکارآمد کردن نهادهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه و ایجاد انحراف کارکردی در آنها نظم و امنیت ملی و اجتماعی را با چالشی عمیق مواجه می‌کند (دادگر، ۱۳۸۸: ۱۲۰). از جمله هزینه‌های فساد اقتصادی و سیاسی، افزایش شکاف طبقاتی و بی‌اعتمادی مردم نسبت به حکومت است که می‌تواند به بحران‌های سیاسی با پیامدهای امنیتی در سطح ملی منتهی شود. فساد از عوامل برجسته فروپاشی حکومت‌ها و حتی تمدن‌ها در طول تاریخ بوده است.

۱۰. جامعه‌ای به دور از تبعیض

در ویژگی‌های بند چهارم سند چشم‌انداز، ایران کشوری دور از تبعیض توصیف شده است. تبعیض یکی از عوامل تولیدکننده ناامنی روانی در جامعه است. برای نیل به امنیت پایدار، نیاز به ایجاد جامعه‌ای بدون فقر و فساد و تبعیض است. تبعیض به مفهوم افزایش فاصله بین دهک‌های جامعه است. تبعیض تولیدکننده بغض بخشی از جامعه نسبت به افراد و گروه‌های برخوردار اجتماعی است که ایرانیان نسبت به آن بسیار حساس‌اند.

در تقسیماتِ برخوردارِ آحاد ملت، بخشی از مردم زیر خط فقرند، بخشی طبقه متوسط‌اند و بخش سوم جزو متمکنان و مرفهان جامعه به شمار می‌روند. هدفی که در برنامه‌های توسعه کشور دنبال می‌شود این است که طبقات پایین و زیر خط فقر

به سطح طبقات متوسط برسند و طبقات متوسط هم از زندگی پایدار و معیشت قابل قبول برخوردار شوند. در کنار اینها طبقاتی هستند که جزو آسیب‌دیدگان‌اند و در همه بخش‌ها هستند. این دسته هم باید با حمایت‌های ویژه، معیشت مطلوب داشته باشند. بخشی دیگر از جامعه، در مناطق محروم و روستاهایی زندگی می‌کنند که از نظر جغرافیایی، آسیب‌دیده یا عقب‌مانده‌اند. برای آنها هم سیاست توازن جغرافیایی در نظر گرفته شده است تا با بودجه‌ها و هزینه‌های خاص، در وضعیتی قابل قبول قرار گیرند (مهدی پور، ۱۳۸۴: ۴۰). بدیهی است اهداف سند چشم‌انداز بدون توجه به چنین شاخص‌هایی دست‌یافتنی نخواهد بود. طبیعی است نیل به توسعه پایدار مستلزم تحقق اهداف فوق است که امنیت پایدار را نیز به وجود می‌آورد.

چگونگی نیل به امنیت پایدار بر اساس سند چشم‌انداز

راه و شیوه رسیدن به امنیت پایدار از دیدگاه سند چشم‌انداز، قوی شدن جامعه ایران در حوزه‌های گوناگون اقتصادی، علمی، فناوری، سیاسی، نظامی و فرهنگی است، زیرا عوامل خطر ساز و تهدیدکننده امنیت پایدار متنوع و متکثرند. اگر ایران بخواهد قدرتمند شود، ناگزیر باید پیشرفت کند و توسعه یابد. لازمه پیشرفت و توسعه عدم نگرانی از ناپایداری در امنیت مردم و نظام جمهوری اسلامی است. برای نیل به پیشرفت نیاز به بهره‌گیری از منابع و سرمایه‌های داخلی و خارجی است. توسعه قدرت اقتصادی، سیاسی و دفاعی و سایر توانمندی‌ها و ظرفیت‌های ایران می‌تواند سایر قدرت‌های جهانی و منطقه‌ای را وادار به همکاری با ایران کند. شیوه‌های امنیت‌سازی از دیدگاه سند چشم‌انداز به شرح ذیل است:

۱. رسیدن به قدرت بازدارندگی همه‌جانبه

در چشم‌انداز بیست ساله، ایران کشوری امن، مستقل و مقتدر با سامان دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه‌جانبه و پیوستگی مردم و حکومت است (متن سند چشم‌انداز). تجربه ایران از دوران جنگ تحمیلی و نیز ساختارهای بین‌المللی و مسابقه تسلیحاتی موجود در خاورمیانه و هم‌چنین تداوم حضور نظامی آمریکا در منطقه، ایران را وادار به اتخاذ سیاست بازدارندگی در حوزه دفاعی کرده که این سیاست در سند چشم‌انداز تصریح شده است. در واقع، ایران به دنبال ایجاد موازنه قوا در سطح راهبردی است

تا تهدیدکنندگان را از اتخاذ به تصمیم جنگ احتمالی بازدارد. رسیدن به قدرت بازدارندگی همه‌جانبه دارای سه مؤلفه مهم است:

الف) تقویت مستمر توانمندی‌ها و قابلیت‌های نظامی؛

ب) توسعه صنایع کشور به منظور تولید سلاح‌ها و مهمات مورد نیاز در جنگ احتمالی در داخل کشور؛

ج) توان بسیج مردمی و سازماندهی نیروهای داوطلب.

قدرت بازدارندگی همه‌جانبه در صورتی تحقق می‌یابد که بتواند با راهبردهای چندگانه با تهدیدهای ناهمگون مقابله کند (Simon, 2007:135). تهدیدهای ناهمگون ماهیت متنوع، فراگیر، چند لایه و پیچیده دارند.

۲. کسب جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری

کشورهای ضعیف و در حال توسعه نسبت به کشورهای توسعه‌یافته در مقابله با چالش‌های متعددی که امنیت‌شان را تهدید می‌کند، قدرت، توانایی و ظرفیت‌های محدودتری دارند. در چشم‌انداز بیست ساله، ایران کشوری توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویت اسلامی و انقلابی، الهام‌بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین‌الملل است. بر مبنای متن سند چشم‌انداز، توسعه اقتصادی نیروی محرکه ایران به سوی پیشرفت در حوزه‌های گوناگون خواهد بود. در افق چشم‌انداز، ایران کشوری توسعه‌یافته، برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید علم و فناوری، متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی است (متن سند چشم‌انداز). توسعه اقتصادی، علمی و فناوری بخشی مهم از قدرت ملی است که تغذیه‌کننده اقدامات لازم برای نیل به امنیت پایدار است. معمولاً بخشی از منابع قدرت ملی در محیط بین‌المللی و منطقه‌ای قرار گرفته است که می‌تواند به ایران در رسیدن به جایگاه اول منطقه‌ای کمک کند. پیشرفت و توسعه‌یافتگی، کشور را امن‌تر می‌کند و دولت‌مردان را در مواجهه با چالش‌های امنیتی تواناتر می‌سازد.

۳. تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین‌المللی

در چشم‌انداز بیست ساله، ایران کشوری دارای تعامل سازنده و مؤثر با جهان بر اساس

اصول عزت، حکمت و مصلحت است (متن سند چشم‌انداز). پس از پایان جنگ سرد، وابستگی متقابل جهانی بین کشورها افزایش یافته و اعمال حاکمیت ملی در کشورها نسبت به دوره قبل محدودتر شده است. بنابراین، مفهوم امنیت نیز دچار دگرگونی شده و کشورها به جای تقابل با یکدیگر، تأمین امنیت خود را در همکاری مشترک با هم جست‌وجو می‌کنند. برای مثال، کشت مواد مخدر در افغانستان به نوعی باعث اختلال در امنیت ایران می‌شود و جمهوری اسلامی راه ریشه‌کن کردن آن را علاوه بر همکاری با دولت افغانستان، در تعامل سازنده با سایر کشورها و سازمان‌های بین‌المللی می‌داند. در محیط بین‌الملل همواره فرصت‌هایی نهفته است که با به کارگیری آنها می‌توان منافع و امنیت ملی را تقویت کرد. ویژگی رویکرد تعامل این است که همکاری دو سویه سازنده را برای نیل به منافع مشترک شکل می‌دهد و ضمن جلوگیری از زیاده‌خواهی و زورگویی طرف مقابل، یک بازی برد-برد را برای طرفین به ارمغان می‌آورد.

۴. مردم‌سالاری دینی

در چشم‌انداز بیست ساله، ایران کشوری توسعه‌یافته متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود و متکی بر اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی با تأکید بر مردم‌سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادی‌های مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسان‌ها و بهره‌مند از امنیت اجتماعی و قضایی است (متن سند چشم‌انداز). ساختارهای مردم‌سالار موجب افزایش مشارکت مردم در امور سیاسی شده و آحاد مردم احساس می‌کنند که با حضور خود در صحنه‌های سیاسی، سرنوشت خویش را تعیین می‌کنند و این امر موجب افزایش ضریب امنیت ملی خواهد شد.

شهید مطهری در این باره می‌نویسد: «یکی از چیزهایی که رضایت عموم بدان بستگی دارد این است که حکومت با چه دیده‌ای به توده مردم و به خود نگاه می‌کند. با این چشم که آنها برده و مملوک و خود مالک و صاحب اختیار است؟ یا با این چشم که آنها صاحب حق‌اند و او خود تنها وکیل و امین و نماینده است؟ در صورت اول هر خدمتی انجام دهد از نوع تیماری است که مالک یک حیوان برای حیوان خویش انجام می‌دهد و در صورت دوم از نوع خدمتی است که یک امین صالح انجام می‌دهد. (مطهری، ۱۳۷۷: ۴۴۱).

۵. تأمین رفاه جامعه و برخورداری مردم از فرصت‌های برابر

برخورداری از رفاه مادی به مفهوم تأمین نیازهای متعارف خانوارها و ارتقای سطح درآمد آنها و ایجاد جامعه‌ای با اشتغال کامل و بدون بیکاری است. در چشم‌انداز بیست ساله، ایران کشوری برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصت‌های برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده، به دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره‌مند از محیط زیست مطلوب است (متن سند چشم‌انداز). راضی بودن مردم کمک فراوانی به توسعه امنیت داخلی و همراهی مردم با حکومت می‌کند و می‌تواند به انسجام ملی کمک کند و باعث امنیت پایدار شود.

نتیجه‌گیری

در سند چشم‌انداز بیست ساله ابعاد مختلف نیل به امنیت پایدار مورد توجه قرار گرفته است. بر همین اساس در ده کلمه در بندهای مختلف سند به صورت مستقیم و غیرمستقیم به موضوع امنیت پرداخته است. در این سند به صورت تلویحی بایسته‌های نیل به امنیت پایدار تعیین شده که در متن مقاله به آنها اشاره شده است. جهت‌گیری سند چشم‌انداز نیل به قدرت اول منطقه‌ای با حفظ امنیت پایدار برای جمهوری اسلامی ایران است. باید توجه کرد که ایران در محیط بسیار متحول امنیتی خاورمیانه قرار گرفته است و به عنوان بازیگر مهم و تأثیرگذار منطقه‌ای در حال رقابت با قدرت‌های بزرگ و منطقه‌ای است. ایران برای ایفای نقش فعال خود نیاز به امنیتی پایدار در فضای پر چالش کنونی دارد. سند چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران برنامه‌ای راهبردی و درازمدت برای توسعه اقتصادی و امنیت پایدار در کشور محسوب می‌شود. پیشرفت مستمر و امنیت پایدار مکمل یکدیگر و هر یک زمینه‌ساز توسعه دیگری است. امنیت پایدار شرط لازم برای پیشرفت اقتصادی و توسعه موزون کشور است. توسعه پایدار نیز زمینه‌ساز گسترش و تقویت و ارتقای امنیت ملی و اجتماعی است. رابطه این دو مقوله بسیار ظریف و حساس است و تلفیق این دو برای بسترسازی هر یک برای دیگری ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. نیل به جایگاه اول منطقه‌ای نه تنها هدفی اساسی برای پیشرفت ایران است، بلکه به منزله ابزاری برای حفظ امنیت پایدار کشور تلقی می‌شود. در ساختار امنیتی پیش‌بینی‌شده در سند چشم‌انداز نیل به امنیت پایدار عمدتاً متکی بر توانمندی‌ها، قابلیت‌ها و ظرفیت‌های داخلی ایران طراحی

شده است. بر اساس این ساختار، ایران در سیستم‌های امنیت بین‌المللی، ائتلاف‌ها و همکاری‌های امنیت منطقه‌ای وارد نخواهد شد و برای امنیت خود بدون توجه به ساختارهای امنیتی منطقه‌ای و بین‌المللی برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری خواهد کرد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع فارسی

- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۵)، امنیت در نظام سیاسی اسلام، تهران: کانون اندیشه جوان، چاپ اول.
- اسماعیلی، رضا (اسفند ۱۳۸۵)، «سرمایه اجتماعی و اهداف سند چشم‌انداز توسعه ایران در افق ۱۴۰۴ هـ ش»، ارائه‌شده در همایش ملی سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ ج.ا. ایران، مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- باری، بوزان (۱۳۷۸)، مردم، دولت‌ها و هراس، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- تاجیک، محمدرضا (تابستان ۱۳۷۷)، «انتظام در پراکندگی: بحثی در امنیت ملی ایران»، فصلنامه مطالعات راهبردی، پیش‌شماره دوم.
- دادگر، یدالله و روح‌الله نظری (مرداد و شهریور ۱۳۸۸)، «بررسی شاخص فساد مالی در ایران و کشورهای برگزیده جهان»، ماهنامه اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۲۶۴-۲۶۳.
- رضائیان، علی (زمستان ۸۳ و بهار ۸۴)، «ایجاد و استقرار مدل چشم‌انداز سازمانی در پرتو چشم‌انداز نظام ج.ا.»، فصلنامه دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه شهید بهشتی، س ۳، شماره ۸ و ۹.
- رضایی میرقائد، محسن و علی مبینی دهکردی (۱۳۸۵)، ایران آینده در افق چشم‌انداز، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- روحانی، حسن (۱۳۸۹)، امنیت ملی و نظام اقتصادی ایران، تهران: مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک.
- روضه الواعظین، الفتحال النیشابوری.
- زالی، علیرضا (۱۳۸۷)، دیدگاه‌های بهداشتی در سند چشم‌انداز بیست ساله کشور، تهران.
- سند چشم‌انداز ۲۰ ساله، تهران: انتشارات دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- سیف‌زاده سید حسین (۱۳۸۰)، اصول روابط بین‌الملل، تهران: نشر میزان.
- طباطبایی سید محمدحسین (۱۳۷۴)، تفسیر المیزان، جلد هشتم، ترجمه سید محمدباقر همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ پنجم.
- عباس‌زاده، هادی و کامران کرمی (۱۳۹۰)، «سرمایه اجتماعی و امنیت ملی پایدار»، فصلنامه مطالعات راهبردی، ش ۵۱.
- عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۷۳)، فقه سیاسی، جلد سوم، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، چاپ دوم.

- قرآن کریم (۱۳۸۸)، ترجمه ابوالفضل بهرام پور، تهران: مؤسسه نشر شهر.
- کریمی، زهرا (مرداد و شهریور ۱۳۸۶)، «پای‌بندی به اهداف سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران»، *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، س ۲۱، شماره ۲۴۰-۲۳۹.
- مختارزاده (۱۳۸۳)، «سلسله مقالات قومیت‌شناسی امنیتی»، *ماهنامه سخن آشنا*، س ۲، شماره ۱۰-۸.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۷)، *مجموعه آثار*، جلد ۱۶، *سیری در نهج البلاغه*، تهران: انتشارات صدرا.
- مهدی پور، حسین (زمستان ۱۳۸۴)، «سند چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران به روایت رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام»، *فصلنامه حکومت اسلامی*، س ۱۰، ش ۴ (پیاپی ۳۸).
- نصیری، حسین (مرداد و شهریور ۱۳۸۴)، «امنیت ملی پایدار»، *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، س ۱۹، شماره ۲۱۶-۲۱۵.
- *نهج البلاغه* (۱۳۷۴)، ترجمه دکتر سید جعفر شهیدی، چاپ هفتم، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- *نهج‌الفصاحه* (۱۳۸۶)، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران: سازمان چاپ و انتشارات بدرقه جاویدان.

منابع لاتین

- Dennis Wrong, (1994), *The Problem of Order*, Cambridge Harvard University.
- D. Klaus, (2000), *Geopolitics in a Changing World*, London:Prentice Hall.
- J. Law, (1994), *Organizing Modernity*, Combridge:Black Well Publishers.
- Mearshiemer, John, (2001), *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, Norton Company.
- Mitchell, Paul T. (2000), «Network Centric Warfare», *Adelphi Paper*, No. 385.
- Simon, Steven, (2007), «American and Iraq:The Case for Disengagement» *Survival*, Vol. 49, No. 1.
- Department of Defense, June 5, 2003
- DRAFT, June 25, 2010

پروفیسر شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی